

16. Geza D. Ottoman Administrative Strategies in Western Hungary // Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Menage. – Istanbul, 1994.

17. Hathaway J. The Politics of Households in Ottoman Egypt: The Rise of the Qazdaglis. – Cambridge University Press, 1997. – 216 p.

18. Haykel B. Western Arabia and Yemen during the Ottoman period // The new Cambridge history of Islam. Vol.2. The Western Islamic World Eleventh to Eighteenth Centuries. – Cambridge University Press, 2011. – P.436–449.

19. Hitti Phillip K. History of Syria: including Lebanon and Palestine. – NY: Gorgias Press LLC, 2004. – 749 p.

20. Imber Colin. The Ottoman Empire, 1300–1650: the Structure of Power. – New York: Palgrave Macmillan, 2002. – P. xiv, 405.

21. İnalçık H. Eyalet // The Encyclopaedia of Islam. New Edition. Volume II: C–G. – Leiden and New York: BRILL, 1991. – P.721–724.

22. İnalçık H. Ottoman Policy and Administration in Cyprus after the Conquest. Ayyıldız Matbaası, 1969. – S.5–23.

23. Kafadar Semal. Between two worlds: the construction of the Ottoman state. LCC: University of California Press, 1995. – 209 p.

24. Masters B. Basra // Encyclopedia of the Ottoman Empire. – NY: Facts on file, 2009.

25. Ogot Bethwell A. UNESCO General History of Africa: Africa from the Sixteenth to the Eighteenth Century / Bethwell A. Ogot. – V.5. – University of California Press, 1992.

26. Pitcher D. E. An Historical Geography of the Ottoman Empire: From Earliest Times to the end of the sixteenth century. – Leiden: Brill, 1972. – 171 p.

27. Shaw Stanford J. History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Vol.1: Empire of the Gazis: the Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280–1808. – Cambridge, 1976. – 351 p.

28. Şugar P. Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354–1804. A history of East Central Europe. – University of Washington Press, 1983. – 384 p.

29. Šabanović H. Bosanski pašaluk. – Sarajevo: Naučno društvo BiH. – 218 s.

Kovalchuk M. V., postgraduate student, a chair of the ancient world history and middle ages, Taras Shevchenko National University of Kiev (Ukraine, Kyiv), mashket@ukr.net

The inclusion of new territories in the Ottoman Empire and the formation of its administrative structure in the XIVth – XVIth centuries

The purpose of article is to describe the process of joining of new territories and the formation of the administrative map of the Ottoman Empire – from the formation of the first beylerbeylik Rumelia in the XIVth century until the end of the XVIth century. The author shows in what historical conditions the provinces were created and gives their brief characteristic: date of establishment, elements, rulers. It is concluded that the Ottoman Empire experienced a considerable expansion of its territory by active conqueror foreign policy of the Ottoman sultans. At the end of the XVIth century it had most of the Mediterranean, North Africa, the Balkans, the Arab Middle East, the Black Sea coast, and had access to the Atlantic and Indian oceans.

Keywords: the Ottoman Empire, territory, administrative divisions, beylerbeylik, eyalet, sanjak (tiva).

* * *

УДК 94(498/7)

Башли М. І.,
кандидат історичних наук, викладач кафедри
української і всесвітньої історії та культури,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
(Україна, Ізмаїл), rita_bashly@mail.ru

Діяльність Бессарабського дворянського депутатського зібрання: діловодний аспект

На сучасному етапі помітно зростає інтерес вітчизняних та зарубіжних дослідників до проблематики дворянських корпоративних організацій, одним із яких є дворянське депутатське зібрання. Однак, залишається недослідженою організація діловодства в таких установах. У статті на основі архівних джерел висвітлено повноваження та основні функції Бессарабського дворянського депутатського зібрання. Аналізуються особливості діловодства станової установи у ХІХ – на початку ХХ ст.

Ключові слова: дворяни, зібрання, організація діловодства, канцелярія, архів.

Протягом ХVІІІ – середини ХІХ ст. на території Бессарабської губернії відбувалися тривалі та доволі міцні колонізаційні процеси, пов'язані як з переселенням на ці території іноземних колоністів, так і з внутрішньою міграцією. Однією з найвпливовіших, але не надто чисельною на цих землях, була дворянська верства, яка мала певні відмінності від загального статусу аристократів Російської імперії. Це було пов'язано зі строкатим етнічним, конфесійним складом місцевого дворянства та специфікою щодо отримання ними шляхетних рангів. Провідною адміністративно-становою опорою місцевої аристократії були дворянські депутатські зібрання та дворянські опіки.

Історії корпоративних установ Російської імперії взагалі та Бессарабського дворянського депутатського зібрання зокрема, присвячена низка наукових праць. До цих питань зверталися сучасні дослідники М. А. Михайліченко, Л. М. Казначеева, Т. С. Гаращук, Л. Ф. Циганенко, Н. В. Сурева [1] та інші. Науковці висвітлювали різні аспекти діяльності дворянських зібрань, в тому числі, структуру, склад, місце в системі російського державного механізму. Однак серед значного кола розглянутих питань, поза увагою залишилися організація діловодства в станових установах.

Джерельною базою нашого дослідження є законодавчі акти та діловодна документація, що зберігається у фонді Бессарабського дворянського депутатського зібрання Національного архіву Республіки Молдова (НАРМ), де фіксувалися, з'ясовувалися та контролювалися щоденні дворянські справи.

Нагадаємо, що Бессарабія увійшла до складу Російської імперії в 1812 р. Бессарабські землі протягом ХІХ ст. входили до складу кількох імперських адміністративних одиниць: Бессарабської області (1818–1822 рр.), Новоросійського і Бессарабського генерал-губернаторство (1822–1873 рр.) [4, с. 26–28]. За підсумками Кримської (Східної) війни (1853–1856) бессарабські землі були поділені на дві частини: придунайські землі Південної Бессарабії було включено до складу Молдавської (згодом Румунської) держави, решта під назвою Бессарабська область залишилися в складі Російської імперії. 1873 р. Бессарабська область була перетворена на Бессарабську губернію [7, с. 370], до складу якої увійшли 7 повітів. Після закінчення російсько-турецької війни 1877–1878 рр. за рішеннями Берлінського трактату до складу Бессарабської губернії було включено Ізмаїльський повіт.

З приєднанням бессарабських земель до складу Російської імперії постала проблема оформлення відповідних станових інституцій в краї. Однак, відсутність досвіду функціонування в Бессарабії суто дворянських установ, мовні проблеми та досить тривалий процес формування остаточних списків дворян відклали вирішення цього питання.

12 серпня 1822 р. намісник Бессарабської області Іван Микитович Інзов видає розпорядження про створення Бессарабського дворянського депутатського зібрання. До його складу увійшли 6 депутатів: колезький асесор Іван Яманді, сардар Федір Макареско, ключер Апостол Бурда, дворянин Василь Кацика, Йордаквій Олександрі та Лупул Россети [5, арк. 2–4].

Згідно із «Жалуваною грамотою дворянству» 1785 р., дворянські депутатські зібрання створювалися

у кожній губернії для укладання і продовження дворянської родовідної книги. До цієї книги мали бути внесені усі особи, які володіли нерухомим майном у губернії і довели власну шляхетність. У Статуті управління Бессарабською областю від 29 квітня 1818 р., за молдавськими боярами визнавалися права російських спадкових дворян, а бояринашам – особистих. У разі визнання представлених доказів дворянства незаперченими комісія вносила прохачів до дворянської родовідної книги губернії, а факт внесення дворянина до родовідної книги засвідчувався грамотою з печаткою зібрання та підписами губернського предводителя та депутатів. Родовідна книга бессарабських дворянських родів була затверджена указом від 29 січня 1845 р. та складалась з наступних частин:

I. Дворянство жалуване або дійсне (дворяни, які були пожалувані в спадкове дворянство імператором);

II. Дворянство військове;

III. Дворянство за чинами або орденами;

IV. Іноземні дворянські роди;

V. Титуловане дворянство;

VI. Стародавні шляхетні дворянські роди (мали докази приналежності до стану до 1685 р.) [2].

Оригінал родовідної книги зберігався в архіві губернського дворянського зібрання. В архіві губернського правління та Герольдії передавалися завірені копії книги.

Документаційним забезпеченням діяльності установи займалась канцелярія. Губернський предводитель дворянства І. Стурдза запропонував ввести до штату канцелярії новоствореного органу наступні посади: секретар, протоколіст, регістратор, архіваріус, 2 експедитора та 2 помічника, невизначену кількість перекладачі та інші канцелярські службовці. Намісник відмовився затвердити такий великий штат та запропонував для початку обмежитись тільки секретарем [5, арк. 8]. Першим секретарем БДДЗ було обрано В. Луговського. Протягом всього періоду функціонування депутатського зібрання штат канцелярії залежав пропорційно від кількості справ, що були в неї на розгляді.

Канцелярію дворянського депутатського зібрання очолював секретар. Йому підпорядковувалися всі канцелярські працівники. Секретар мав скріплювати своїм підписом усі справи, які вимагали підписів членів дворянського депутатського зібрання. Справи, які не вимагали підписів членів депутатського зібрання, завірялись лише секретарем (поточні документи, листи і копії рішень). У нього зберігались печатки дворянського зібрання: мала – для листів, пропозицій і справ дворянського зібрання, і велика – для грамот.

30 листопада 1823 р. в журнал Бессарабського зібрання було внесено запис, що для заснованої канцелярії необхідно гроші на платню службовцям і на канцелярське приладдя. В. Луговський доповідав губернському предводителю, що для належного виконання ділових функцій потрібно купити «папір, сургуч та інше канцелярське приладдя», а також «зробити один столик та найняти одного охоронця для відправки з конвертами, утримання канцелярії у чистоті та інше» [6, арк. 3]. На посаду охоронця найняли мешканця Оргєвського повіту Кирила Жирновського. Щоб забезпечити канцелярію необхідними засобами,

передбачалося зібрати з кожного депутата по 100 рублів, але ця процедура затяглася. Більшість скаржилися на відсутність коштів. До збору необхідних коштів канцелярія утримувалась за рахунок предводителя і шістьох депутатів зібрання.

Організація роботи з документами у Бессарабському дворянському депутатському зібранні регламентувалась загальноімперськими нормативними актами («Генеральний регламент», «Жалувана грамота дворянству»). Документи розглядалися у наступній послідовності: підготовка справи до слухання, фіксування процесу та результату обговорення, підготовка відповідей. При аналізі архівних документів БДДЗ чітко прослідковується, що кожний документ, який надходив на розгляд спочатку обов'язково реєструвався. У його правому верхньому куті вказувалась дата отримання та ставився підпис, а в лівому верхньому куті – реєстраційний номер.

За час діяльності Бессарабського дворянського депутатського зібрання сформувався цілісний комплекс документів. Основну частину документації, що надходили на розгляд у БДДЗ становили «прошення» («прозьби») та особові справи дворян. Заголовок справи передає її короткий зміст. На обкладинці вказувалися дати початку та закінчення справи. До справи про дворянське походження складався внутрішній опис документів. У ньому вказувалися документи у тому порядку, в якому вони розміщувалися у справі, їхня повна назва та кількість сторінок. Описи у справах є звичайні і подвійні. Подвійний опис складався із двох частин, перша – документи справи, друга – документи самого роду, якщо такі є у справі.

Всі завершені справи про дворянське походження, протоколи про затвердження і про зарахування до дворянського стану зберігалися в архіві Бессарабського дворянського депутатського зібрання. Очолював архів архіваріус. До обов'язків архіваріуса належали: а) проставляти на справах про дворянське походження нові порядкові номери в алфавітному порядку з точною вказівкою на прізвище, слідкувати за переміщенням родів з однієї частини родовідної книги в іншу та робити відмітки про це; б) передавати справи з архіву в експедицію, яка відправляє їх в ревізійну комісію. В його руках знаходились всі справи пов'язані з вивченням та перевіркою родовідних, справи щодо надання дворянства і підготовка справ на розгляд депутатського зібрання.

Архів Бессарабського дворянського депутатського зібрання поділявся на три відділи. Перший відділ – це справи, що містили документи і листування окремих бессарабських дворян і осіб, які довели своє шляхетне походження; другий – листування з правових, адміністративних і господарських питань місцевої аристократії; третій відділ архіву становили дворянські лічильні книги.

У 1908 р. на посаду столоначальника і архіваріуса було призначено І. С. Ясинського. З його доповіді дізнаємося, що в архіві налічувалось більше 6000 справ, але всі вони не мали відповідних архівних описів. В найгіршому стані були папери другого відділу: недбало підшиті, перев'язані в пачки мотузкою, не одне десятиліття зберігалися в сараях, вражені цвіллю і навігами гризунів.

І. С. Ясинський взявся за усунення недоліків, які накопичилися протягом століття та складання хронологічного і предметного каталогів усіх справ і книг. У зв'язку з похилим віком архіваріуса йому надали помічника. Асигнування помічника архівіста становило 60 рублів на місяць [3, с. 82].

Великий обсяг роботи був не під силу незначного складу канцелярії депутатського зібрання. У 1909 р. до архіву Бессарабського дворянського депутатського зібрання було запрошено спеціаліста з давньої молдавської грамоти для впорядкування справ періоду з 1814 р. по 1840 р., які були написані молдавською мовою. Тільки деякі з них мали переклади на російську. Починаючи з 1840 р. у діловодстві переважає російське письмо.

Дворянська скарбниця на ці заходи виділила 1200 рублів. Оплата праці спеціаліста становила 150 рублів на місяць, при чому з цієї суми він виплачував винагороду своїм 4 поміщикам [3, с. 35–36].

У дворянських депутатських зібраннях, як і в інших державних і станових установах, панували бюрократизм, зловживання службовим становищем, надзвичайна повільність у розгляді справ. Зазвичай робота з упорядкування документації у зібраннях активізувалася після перевірок та зауважень ревізійних комісій. Здебільшого це були ревізійні комісії повітового і губерньського рівнів. Вони перевіряли функціонування дворянських депутатських зібрань, їхнє діловодство, правомірність рішень і виданих ними документів, з'ясовували достатність та достовірність представлених шляхтичами доказів на підтвердження своїх дворянських прав тощо. У наслідок роботи комісій деякі особи були виключені з родовідних книг.

Отже, функціонування канцелярії Бессарабського депутатського зібрання було наближене до діяльності канцелярій аналогічних установ російських губерній, хоча і мало певні особливості та недоліки.

Список використаних джерел

1. Михайличенко М. Діяльність харківського дворянського депутатського зібрання (1786–1796 рр.) / Микола Михайличенко // Сумська старовина. – 2015. – №46. – С.36–42; Казначеева Л. М. Волинське дворянське зібрання (1796–1917): функції, структура, участь у системі органів влади. – Дис. канд. істор. наук. – 07.00.01. – Київ, 2008. – 197 с.; Гарашук Т. Становлення та діяльність Волинського дворянського депутатського зібрання: діловодний аспект (кін. XVIII – поч. XX ст.) / Тетяна Гарашук // Студії з архівної справи та документознавства / Держ. архів. служба України, УНДІАСД; [редкол.: С. Г. Кулешов (голов. ред.) та ін.]. – К., 2015. – Т.22–23. – 226 с. – С.59–68; Циганенко Л. Ф. Дворянство Півдня України (друга половина XVIII – 1917 р.) / Лілія Федорівна Циганенко. – Ізмаїл: СМІЛ, 2009. – 384 с.; Сурева Н. В. Матеріали до історії дворянських зборів Південної України (остання чверть XVIII – перша чверть XIX ст.) / Наталія Вікторівна Сурева // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України Запорізького державного університету: Південна Україна XVIII–XIX століття. – Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2001. – Вип.6. – С.15–35.

2. Дворянство Російської імперії. – Режим доступу: <http://dvorianstvo.org/chtosleduet-znat-o-rossijskom-dvoryanstve/razlichiya-sredi-dvoryanstva>

3. Доклади і отчеты дворянского депутатского собрания и губернского предводителя дворянства XXXII очередному Бессарабскому губернскому дворянскому собранию. – Кишинев: Типография Ф. П. Кашевского, 1911. – 146 с.

4. Матеріали для географії і статистики Росії, собраные офицерами Генерального штаба: [Санкт-Петербург: Глав. упр. Ген. штаба, 1859–1865]: в 25 т. – Т.2: Бессарабская область: Ч.1. / Сост. Ген. штаба кап. А. Зашук – СПб., 1862. – 553 с.

5. Національний архів Республіки Молдова. – Ф.88. Бессарабське дворянське депутатське зібрання (1822–1917). – Оп.1. – Спр.58. Указ областного правительства об учреждении в Бессарабской области дворянского депутатского собрания (08.02.1822 – 11.01.1824). – 258 арк.

6. Там само. – Спр.91. Постановление Бессарабского дворянского депутатского собрания о сборе средств депутатами дворянства на содержание канцелярии Бессарабского дворянского депутатского собрания (30.11.1823 – 29.04.1824). – 18 арк.

7. О переименовании Бессарабской области в губернию // ПЗЗРІ. Зібрання II. – Т. XLIII (1873). – №52721. – 28.10.1873. – С.370.

References

1. Myhajlychenko M. Dijal'nist' harkivs'kogo dvorjans'kogo deputats'kogo zibrannja (1786–1796 rr.) / Mykola Myhajlychenko // Sums'ka starovyna. – 2015. – №46. – С.36–42; Kaznachejeva L. M. Volyns'ke dvorjans'ke zibrannja (1796–1917): funkcii', struktura, uchast' u systemi organiv vlady. – Dys. kand. istor. nauk. – 07.00.01. – Kyi'v, 2008. – 197 s.; Garashuk T. Stanovlennja ta dijal'nist' Volyns'kogo dvorjans'kogo deputats'kogo zibrannja: dilovodnyj aspekt (kin. XVIII – poch. XX st.) / Tetjana Garashuk // Studii' z arhivnoi' spravy ta dokumentoznavstva / Derzh. arhiv. sluzhba Ukrai'ny, UNDIASD; [redkol.: S. G. Kuleshov (golov. red.) ta in.]. – K., 2015. – Т.22–23. – 226 s. – С.59–68; Cyganenko L. F. Dvorjanstvo Pivdnja Ukrai'ny (druga polovyna XVIII – 1917 r.) / Lilija Fedorivna Cyganenko. – Izmaj'l: SMYL, 2009. – 384 s.; Sureva N. V. Materialy do istorii' dvorjans'kyh zboriv Pivdennoi' Ukrai'ny (ostannja chvert' XVIII – persha chvert' XIX st.) / Natalija Viktorivna Sureva // Zapysky naukovо-doslidnoi' laboratorii' istorii' Pivdennoi' Ukrai'ny Zaporiz'kogo derzhavnogo universytetu: Pivdenna Ukrai'na XVIII–XIX stolittja. – Zaporizhzhja: RA «Tandem–U», 2001. – Vyp.6. – S.15–35.

2. Dvorjanstvo Rossijskoj imperii. – Rezhym dostupu: <http://dvorianstvo.org/chtosleduet-znat-o-rossijskom-dvoryanstve/razlichiya-sredi-dvoryanstva>

3. Doklady i otchety dvorjanskogo deputatskogo sobranija i gubernskogo predvoditelja dvorjanstva XXXII ocherednomu Bessarabskomu gubernskomu dvorjanskomu sobraniju. – Kishinev: Tipografija F. P. Kashevskogo, 1911. – 146 s.

4. Materialy dlja geografii i statistiki Rossii, sobrannye oficeraми General'nogo shtaba: [Sankt-Peterburg: Glav. uпр. Gen. shtaba, 1859–1865]: в 25 т. – Т.2: Бессарабская область: Ч.1. / Сост. Gen. shtaba kap. A. Zashuk – SPb., 1862. – 553 s.

5. National'nyj arhiv Respubliki Moldova. – F.88. Bessarabs'ke dvorjans'ke deputats'ke zibrannja (1822–1917). – Op.1. – Spr.58. Uказ oblastnogo pravitel'stva ob uchrezhdenii v Bessarabskoj oblasti dvorjanskogo deputatskogo sobranija (08.02.1822 – 11.01.1824). – 258 ark.

6. Там само. – Спр.91. Postanovlenie Bessarabskogo dvorjanskogo deputatskogo sobranija o sbore sredstv deputatami dvorjanstva na soderzhanie kanceljarii Bessarabskogo dvorjanskogo deputatskogo sobranija (30.11.1823 – 29.04.1824). – 18 ark.

7. О переименовании Бессарабской области в губернию // ПЗЗРІ. Зібрання II. – Т. XLIII (1873). – №52721. – 28.10.1873. – С.370.

Bashly M. I., candidate of historical sciences, lecturer chair of Ukrainian and World History and Culture, Izmail State University for Humanities (Ukraine, Izmail), rita_bashly@mail.ru

Activities Bessarabian nobility deputies meeting: clerical aspect

At the present stage significantly increases the interest of domestic and foreign researchers to the problems of noble corporate organizations, one of which is the nobility deputy assembly. However, organization clerical work remains unexplored in such institutions. On the basis of archival sources reflects the powers and functions of the Bessarabian nobility deputy assembly. Author analyzes clerical work of corporate organizations in the XIX – at the beginning of the XX century.

Keywords: nobility, office organization, assembly, clerical work, archive.

* * *